

14.08.2024

POL-2024-97238

Eduskunnan lakivaliokunta

LaV@eduskunta.fi

Lausuntopyyntö 26.6.2024

Asiantuntijalausunto hallituksen esityksestä rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta ja siihen liittyvästä toimenpideoitteesta

1 Asia

Eduskunnan lakivaliokunta on 26.6.2024 pyytänyt Helsingin poliisilaitokselta asiantuntijaa kuultavaksi 6.9.2024 ja kirjallista asiantuntijalausuntoa koskien hallituksen esitystä 65/2024 vp laiksi rikoslain 25 §:n 3 momentin muuttamisesta. Lisäksi on pyydetty lausuntoa toimenpideoitteesta 25/2024 vp. Lausunto on pyydetty antamaan 4.9.2024 mennessä.

HE:n mukaan rikoslain ihmiskauppaa koskeviin säännöksiin lisättäisiin, että ihmiskauppana rangaistavaa olisi teko, jonka tarkoituksena olisi pakkoa-voliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon saattaminen.

Toimenpideoitteessa on kyse avioliittoon pakottamisen erillisen rikosnimikkeen säätämisestä ja pakottavan kontrollin rikostunnusmerkistön lisäämisestä lakiin.

2 Lausunto

2.1 HE 65/2024 vp

Helsingin poliisilaitoksen asiantuntijalausunnon antaa valtakunnallisen ihmiskaupparikosten tutkintaryhmän vetäjä ja tutkinnanjohtaja, rikosylikomisario Hannu Kortelainen. Hän asettuu myös lakivaliokunnan kuultavaksi 6.9.2024.

Hallituksen esitys on muuttunut oikeusministeriön työryhmämietinnöstä siten, että lakiin ehdotetaan kirjattavaksi tunnusmerkistötekijäksi pakkoa-voliittoon rinnastettavaa liittoa. Mietinnössä asiasta oli maininta vain HE-luonnoksen perusteluissa. Muutosta on pidettävä kannatettavana rikosoikeudellisen täsmällisyysvaatimuksen sekä viranomaistoiminnan ennakoitavuuden ja yhdenmukaisuuden näkökulmasta. Epäyhtenäistä tulkintakäytännötä saattaa tosin vielä aiheuttaa se, että minkääläsoista pakkoa-voliiton tai siihen rinnastettavan liiton määritelmää ei ehdoteta otettavaksi lakiin, vaan

määrittelyt jäävät pelkästään hallituksen esityksen perustelujen varaan. Nämä käsitteet olisi syytä jollain tasolla määritellä laissa.

Olemassa olevaan ihmiskauppasäännökseen sisältyy kohtia, jotka puoltavat avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden tarkastelua ihmiskauppana. Nykyinen ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistö sisältää mm. ihmis-kaupparikoksen toteuttavia keinoja kuten, että rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa ja tekotapoja kuten määräysvaltaan ottaminen. Empiirisen esitutkintakokemuksen mukaan nämä tunnusmerkistötekijät ovat varsin ilmeisiä pakkoavioliittotapauksissa ilmeneviä tilanteita.

Ihmiskaupparikosta koskeva säännös on jo nykymuodossaan melko haastava kolmiosaisen tunnusmerkistörakenteen (keinot, tekotavat, tarkoitus) ja abstraktisten ja tulkinnanvaraisten tunnusmerkistötekijöiden (mm. riippuvainen asema, turvaton tila, määräysvaltaan ottaminen) vuoksi, joten uusien kohtien lisääminen jo entuudestaan haastavaan säännökseen ei sinänsä helpota säännöksen soveltamista. Toisaalta pakkoavioliitto termin erillinen kirjaus tunnusmerkistössä selkeyttää sen arviointia säännöksen nykyiseen sanamuotoon verrattuna.

Tunnusmerkistön täsmennykselle pakkoavioliiton osalta voidaan katsoa olevan tarvetta, koska pakkoavioliittoa koskevaa erillistä säädöstä ei ole nykyisessä rikoslaissa olemassa ja voimassa olevan ihmiskauppaa koskevan normin sanamuoto "muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin" on epätäsmällisyytensä vuoksi hieman haasteellisesti sovellettavissa pakkoavioliittotapauksiin.

Vaikka nykyisessä ihmiskauppasäännöksessä on omat haasteensa, niin esitutkintaviranomaisen kannalta ei nähdä olevan olennaista merkitystä sillä säädetäänkö pakkoavioliitosta erillisellä rikoslain säännöksellä vai nykyisen ihmiskauppasäännöksen täsmennyksellä. Lainsäädäntöä soveltavan viranomaisen näkökulmasta olisi tärkeämpää, että pakkoavioliitto termille olisi lakitasoinen ja mahdollisimman tarkkarajainen sisällöllinen määritelmä. Hallituksen esityksessä termiä on pyritty avaamaan, mutta asian kulttuurisidonnaisista ulottuvuuksista johtuen määrittäminen vaikuttaa olevan haasteellista.

HE 65/2024 mukaan ilmiönä pakkoavioliitolla tarkoitetaan usein avioliittoa, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan, eli viitataan avioliiton syntymiseen pakottamisen seurauksena. HE:ssä esitetty määritelmä on suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta kohtuullisen selkeä, mutta haasteeksi tulee todennäköisesti muodostumaan se, että pakkoavioliittoepäilyihin liittyvät osalliset ovat lähes poikkeuksetta muita kuin länsimaisen yhteiskunnallisen taustan omaavia ihmisiä.

Monissa ei-länsimaisissa kulttuureissa avioliitto solmitaan täysin erilaisista lähtökohdista kuin Suomessa. Näissä patriarkaalisisissa yhteisöissä myös näkemys yksilön ja erityisesti nuorten naisten vaikutusmahdollisuuksista ja

omasta tahdosta tällaisessa koko suvun ja yhteisön perinteisiin liittyvässä ja kunniaan vaikuttavassa asiassa poikkeaa hyvin merkittävästi länsimaisten yhteiskuntien näkemyksistä.

Avioliiton solmimisen syyt näissä konservatiivisissa kulttuureissa ovat usein puhtaasti taloudellisia ja osittain myös perheen/suvun naispuolisten jäsenten yhteiskunnallisen ja sosiologisen aseman turvaamiseen liittyviä eli asioita, joista länsimaissa yhteiskunnissa huolehtii viimekäteisenä toimijana valtion sosiaalitoimi. Näistä lähtökohdista muodostuvat avioliiton solmimisen perusteet/perinteet ovat vuosisataisia, eikä niitä osata edes kyseenalaistaa eli ajatella siten, että esimerkiksi tytöllä/naisella olisi tosiasiasa mahdollisuus kieltäytyä perheen/suvun hänelle valitsemasta puoliosasta.

Puolison valinnassa ja avioliiton solmimisessa ei suvulla/perheellä useinkaan ole tarve käyttää länsimaisittain ajateltua juridisesti kohtuullisen selkeästi määriteltävää pakkoa eli väkivaltaa, uhkausta tai muuta länsimaisen oikeuskulttuurisen terminologian kuvaamaa pakottamista. Avioliiton solmiminen ja puolison valinta tapahtuvat ikiaikaisen perinteen mukaisesti ja tytön/naisen oma tahto on käytännössä sama kuin suvun/perheen ja yleensä sen miespuolisten jäsenten tahto. Kaikille osapuolille on sanomattakin selvää, että jos tyttö/nainen kieltäytyisi suvun/perheen valitsemasta puoliosasta, niin tyttö/nainen tulisi suljetuksi oman yhteisönsä ulkopuolelle tai hänen kohdistettaisiin muita epätoivottavia seuraamuksia.

Näistä syistä johtuen tyttö/nainen muodostaa oman tahtonsa suvun tahdon mukaisesti ilman ulkoisesti todennettavissa olevaa pakottamista eli hänen oma tahto ei lähtökohtaisesti poikkeaa siitä valinnasta, jonka suku/perhe ovat hänen osaltaan sopineet. Tästä syystä tytön/naisen todelliset mahdollisuudet vaikuttaa ja vapaasti päättää avioliiton solmimisesta tai puolison valinnasta ovat varsin kyseenalaiset. Tällaisten tapahtumien selvittäminen rikosprosessissa voi olla todella haastavaa, koska kuultavan oman kulttuurin käytännöt ja realiteetit eivät kohtaa länsimaista kulttuuria ja länsimaisen oikeuskulttuurin terminologiaa.

Vaikka Suomessa sovelletaan Suomessa voimassa olevan lainsäädäntöä, niin kulttuuriset erot eivät voi olla vaikuttamatta ihmisten toimintaan reaalielämässä. Maahanmuuttajien omat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset arvot, perinteet ja tavat vaikuttavat oletettavasti ja tutkimustenkin mukaan voimakkaammin kuin Suomen lainsäädäntö. Ihmiset ajattelevat ja kohtaavat arkielämän tapahtumat myös vieraassa kulttuurissa oman kulttuuritautensa kautta.

Naisen asemaan yhteisössä vaikuttavat lähtömaan historia ja kulttuuriset tekijät, mutta myös kansalaisten ja valtion suhde kyseisessä yhteiskunnassa. Esimerkiksi arabimaissa tasa-arvoa tavoitellaan kollektiivisissa ja patriarkalisissa yhteiskunnissa, ei suomalaisessa individuaalisessa yhteiskunnassa. Myös perhekäsityksemme eroaa arabikulttuurin vallitsevasta perhekäsityksestä. Kollektiivisen kulttuurin yhteiskunnassa laajan ydinperheen keskinäisriippuvuus, suvun ja jopa naapureiden mielipiteet vaikuttavat

voimakkaasti siihen, miten nainen kokee ja näkee elämänsä ja roolinsa/velvoitteensa omassa yhteisössään. Naisen -tai miehen- elämässä ei ole kyse vain uskonnosta, arvoista, ihanteista ja ideologioista vaan käytännön sanelemasta riippuvuudesta sukuun, perinteeseen ja puolisoon yhteiskunnassa, jossa sosiaaliturva ja yhteiskunnan tuki eivät toimi samalla tavalla kuin pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa.

Kuten HE 65/2024:ssa on todettu pakkoavioliitot jäävät yleensä piiloon viranomaisilta. On oletettavaa, että isokin osa tiettyjen kulttuurien avioliitoista on solmittu länsimaisen määritelmän mukaan olosuhteissa, joissa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan, eli avioliitto on solmittu tai puoliso on valittu enemmän tai vähemmän vastoin jommankumman puolison todellista omaa tahtoa. Tästä huolimatta nämä avioliitot eivät koskaan tule viranomaisten tietoon tai käsittelyyn pakkoavioliittoina. Osalliset eivät osaa kyseenalaistaa puolison valintaa tai avioliiton solmimisen tapaa, koska se on aina tapahtunut heidän omassa kulttuurissaan samalla tavalla.

Pakkoavioliittoepäilyt tulevat viranomaisten tietoon lähinnä vain niissä tilanteissa, kun pariskunnan tilannetta ja tapahtumia selvitetään esimerkiksi perheväkivaltaa koskevien esitutkintojen yhteydessä, jolloin väkivaltatilanteeseen johtaneita syitä ja mm. parisuhdetilannetta aletaan selvittämään. Muut samalla tavalla solmitut avioliitot jäävät ns. piilorikollisuudeksi. Piilorikollisuutta on jokaisessa rikoslajissa, joten se ei sinänsä ole poikkeavaa. Tasapuolisuuden ja ihmisten yhdenmukaisen kohtelun näkökulmasta voi olla epäkohta, että todennäköisesti vain perheväkivaltatapauksien kautta viranomaisten tietoon tulevat pakkoavioliitot päätyvät rikosprosessin piiriin ja yhdessä väkivaltarikosten kanssa sanktoiduiksi, kun taas muut vastaavalla tavalla solmitut pakkoavioliitot saavat jatkua ilman sanktiota. Tästä näkökulmasta arvioituna voidaan pohtia, missä määrin lainsäädännön täydennys lopulta vahvistaa länsimaalaisittain määritellyssä pakkoavioliitossa todellisuudessa elävien ihmisten henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden sekä yksityiselämän suojaa.

2.2 TP 25/2024 vp

Toimenpidealoitteessa esitetään erillisen rikosnimikkeen säätämisestä avioliittoon pakottamisen osalta ja pakottavan kontrollin tunnusmerkistön säätämisestä.

Edellä todetun mukaisesti poliisi ei näe käytännössä merkitystä sen osalta, onko asiasta säädetty erillisellä rikosnimikkeellä vai osana nykyistä ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Pakkoavioliiton tunnusmerkistö on lähtökohdiltaan ja yleisiltä perusteiltaan samantapainen muiden ihmiskaupparikosten tekotapojen osalta, joten luontevammalta tuntuisi sen sisällyttäminen ko. tunnusmerkistöön.

Poliisi suhtautuu myönteisesti siihen, että pakottavan kontrollin kriminalisoinnin tarve selvitetään perusteellisesti. Asiassa tulisi selvittää nykyisten kriminalisointien kattavuus ja riittävyys (ihmiskauppa, laiton uhkaus, pakottaminen, vapaudenriisto, pahoinpitely sisältäen henkisen pahoinpitelyn ja vainoaminen), kokemukset muissa valtioissa vastaavasta kriminalisoinnista ja Suomea sitovien kansainvälisten sopimusvelvoitteiden suhtautuminen asiaan. Pakottavan kontrollin tunnusmerkistön säätämisessä haasteellista tulee olemaan täsmällisyysvaatimuksen toteuttaminen ja tutkintatoiminnassa näytön hankkiminen ja ylipäänsä rikosepäilyjen ilmitulo, sillä piiloriikollisuuden määrä saattaa jäädä suureksi.

Rikosylikomisario

Hannu Kortelainen

Rikostarkastaja

Jouni Niskanen

Asiakirja on sähköisesti allekirjoitettu asianhallintajärjestelmässä. Poliisi 14.08.2024 klo 08:16. Allekirjoituksen oikeellisuuden voi todentaa kirjaimosta.

Jakelu

Eduskunnan lakivaliokunta

Tiedoksi

Rikostutkintayksikön johtaja, rikosylikomisario Markku Heinikari
Poliisihallitus/poliisitarkastaja Måns Enqvist